

OBDOBJE NARODNEGA PREBUJENJA*

Edvard Kardelj

... V predhodnih poglavjih smo trdili, da predkapitalistični čas ni poznal pojava, ki ga danes imenujemo narod ali nacija. Plemenski razkosanosti stare neodvisne slovenske družbe je sledila fevdalna lokalna in pokrajinska razkosanost in šele razkroj fevdalizma in razvoj kapitalizma je izzval tendence, ki so skušale premostiti to razcepljenost in združiti razčlenjena ljudstva v narod. Ne označujemo potemtakem povsem pravilno tega procesa, če govorimo o preporodu naroda in narodnega duha, kajti v resnici gre za nastanek naroda, za njegovo prebujenje.

Slovenski narod se pričinja zavedati sebe kot nacionalne enote v sodobnem smislu te besede v drugi polovici XVIII. in v prvi polovici XIX. stoletja. Zato tudi označujemo ta čas za razdobje slovenskega narodnega prebujenja.

Proces narodnega prebujenja se je le počasi prebijal skozi oklep fevdalne družbe in katolicizma.

V izredno zaostali in konservativni sredini, kakršno so predstavljale tedanje razmere na naših tleh, se progresivni elementi niso mogli hitro razvijati in postajati politični faktor. Nasprotno, progresivna inteligenca, ki na domačih tleh še ni mogla najti odmeva, se je često vtapljala v nemškem in italijanskem idejnem in kulturnem življenju. Na raznih avstrijskih, nemških in italijanskih univerzah je študiralo relativno veliko slovenskih kmečkih, predvsem pa meščanskih sinov, tako da je bila v tem času že večina slovenske inteligence meščanskega porekla. Toda nemška in italijanska kultura je oblikovala duha te inteligence. Razen tega je bila gospodarsko vezana na nemško ter italijansko plemstvo in meščanstvo.

---

* Ob dvestoletnici Linhartovega rojstva priobčujemo iz druge, razširjene in za tisk pripravljene izdaje knjige Edvarda Kardelja »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja« daljši odlomek, ki obravnava obdobje narodnega prebujenja in Linhartovo vlogo v njem. — Opomba uredništva.

Tako je bila v XVIII. stoletju, ko je pričela nacionalna ideja svoj pohod v Evropi, maloštevilna posvetna slovenska inteligenca deloma tuja svojemu narodu, deloma pa preslabotna, da bi prišla močneje do izraza. Najbolj je obdržala stik z ljudstvom in mogla na en ali drug način reagirati na njegove težnje — duhovščina. Kakor kasneje delavstvo ni moglo samo po sebi odkriti svoje družbene vloge, ampak je to storila buržoazna inteligenca, v kateri so se zgostila in prepletla ideološka nasprotja v družbi na bazi razrednih nasprotij, tako sta še manj mogla kmet v svoji osamljenosti ter malomeščanski obrtnik in trgovec dati globlji ideološki izraz stremljenjem, ki so izhajala iz družbenega razvoja samega. To je mogel v neki meri napraviti pri nas v tedanjih zaostalih razmerah duhovnik, kakor je bil menih Marko Pohlin, a kasneje v večji meri taki izobraženi ljudje, kakor so bili Zois, Linhart, Kopitar, Vodnik itd.

Pretežna udeležba duhovščine v vodstvu narodnih gibanj je značilna za zaostale narode. Duhovščina je imela bolj ali manj monopol v kulturi fevdalne družbe. Kjer je nastala močnejša nacionalna buržoazija, tam je kmalu nastal močan kader posvetne inteligence, ki je bila družbeno in gospodarsko povezana z buržoazijo in je zato tudi na ta ali oni način v bolj ali manj radikalni ali revolucionarni obliki izražala splošne težnje te buržoazije in drugih progresivnih družbenih slojev. Ta inteligenca je zavzela vodilno mesto v kulturi, od koder je izrinila duhovščino. Pri zaostalih narodih, kakor so bili Slovenci, kjer se lastna gospodarsko in politično močna buržoazija ni mogla razviti, je bila tudi inteligenca navezana bodisi na tujo buržoazijo in na tuj državni aparat ali pa je životarila v nerazvitih pogojih svojega lastnega ljudstva. V takšnih pogojih pa so se le redki mogli dvigniti iznad nivoja te zaostale sredine.

Za stanje naše kulture v tem razdobju je značilno, kar piše ljubljanski škof leta 1651: »Preprosto ljudstvo govori kranjsko narečje, ki je sorodno slovenskemu, oblasti rabijo nemški jezik, izobraženi ljudje pa govorijo večinoma italijanski...« Tako je bilo tudi kasneje. Slovenščina je bila »ljudski jezik«, nemščina in italijanščina pa jezik izobraženstva. Saj se je slovenščina kot občevalni jezik srednjih slojev udomačila šele v čitalniški dobi, v 60-ih in 70-ih letih XIX. stoletja. Edino duhovščina je torej redno občevala s slovenskim kmečkim ljudstvom v materinščini in mu v njegovem jeziku tolmačila dogajanja okoli njega. Odtod tudi njen dolgotrajni vpliv na množice slovenskega naroda.

Nekdanja fevdalna duhovščina, ki je imela kulturni monopol, je bila tako rekoč duh fevdalizma. V njej so se zrcalile težnje vladajoče

plasti fevdalnega plemstva. Kolikor se je tudi med duhovščino vršila notranja diferenciacija na bazi družbenih nasprotij, se je to ideološko izrazilo v obliki herezije. Primer imamo v reformaciji.

Vloga majhnega dela narodno-zavedne, buditeljske duhovščine v kasnejšem gibanju slovenskega narodnega prebujenja pa je bila nekoliko drugačna. Delo te duhovščine je bilo objektivno usmerjeno proti fevdalizmu. Ta del slovenske duhovščine, ki so ga napredni družbeni procesi zajeli in za določeno dobo postavili celo na čelo prvih elementov nacionalnega gibanja, je torej vršil po eni strani nedvomno progresivno vlogo. V tej vlogi je prišla do izraza tudi poglobljena diferenciacija v cerkveni hierarhiji, katere vrhovi so še vedno čvrsto stali v obrambi fevdalnega sistema. Da je postala duhovščina za nekaj časa ideolog slovenskega narodnega gibanja, se da razlagati tudi iz teh notranjih nasprotij v cerkveni hierarhiji, ki so odsev splošnega razkroja fevdalne družbe. Geslo »slovenska cerkev«, ki ga je postavil že Trubar, ni bilo prazna beseda niti sedaj, da, sedaj še manj. Vsa višja cerkvena mesta v naših deželah so bila v rokah nemške duhovščine. Razumljivo je, da je nacionalna ideja morala najti ugodna tla v vrstah nižje slovenske duhovščine.

Pri vsem tem pa je imelo duhovniško vodstvo tudi drugo, reakcionarno stran in ta je odigrala zelo važno vlogo v kasnejšem razvoju slovenskega narodnega gibanja. Demokratizem takega narodnega gibanja, ki je bilo pod vodstvom duhovščine, ni mogel biti niti globok niti radikalen, kajti tudi nižja duhovščina je bila preveč zvezana z visokimi cerkvenimi krogi in fevdalnim sistemom, da bi mogla razumeti in izraziti nove procese v fevdalnih odnosih in spontane revolucionarne demokratične težnje kmečkega ljudstva. S svojo praktično dejavnostjo, ki je prispevala k notranjemu povezovanju naroda in razkroju osnov fevdalne družbe, je ta duhovščina vršila napredno delo. Toda ideološko in organizacijsko je bila povezana s fevdalnim svetom, zato je nujno postala ovira demokratičnemu razvoju narodnega gibanja. Poskušala ga je zadrževati v začetnih, zaostalih oblikah, a kasneje — ko so se notranja nasprotja fevdalne družbe še bolj zaostрила, — mu je često dajala celo izrazito reakcionarno vlogo. V tem oziru velja za naš primer isto, kar velja za druge narode v primerih, ko je fevdalno plemstvo stalo na čelu narodnih gibanj. Trenutno objektivna vloga dela duhovščine je bila v prvih začetkih progresivna, kasneje, ko je šel razvoj dalje in so pričele rasti nove demokratične sile, pa je duhovniško vodstvo postalo ovira za razvoj in krepitev narodnoosvobodilnega gibanja. Vodstvo fevdalcev in duhovščine v narodnem gibanju je tega slabilo v njegovi glavni družbeni

vlogi, v njegovi demokratični, revolucionarni akciji, ali pa ga je celo popolnoma pognalo v naročje reakcije. Edino tako narodno gibanje, ki bi ga vodile demokratične, revolucionarne sile, bi v tem času lahko postalo močan politični faktor, medtem ko so konservativni elementi na čelu narodnega gibanja dušili sprostitvev revolucionarnih energij ljudstva, dušili razmah demokratičnih sil narodnega gibanja, a s tem so dejansko v končnem rezultatu slabili osnove tega gibanja in pripravljali tla za mnoge kasnejše kapitulacije, omahovanja in poraze. Vsa zgodovina je polna takih primerov.

Kakor smo že prej videli, taka struktura prvih začetkov slovenskega narodnega gibanja seveda ni bila slučajna. Izhajala je predvsem iz zaostalosti gospodarskega razvoja sploh in iz slabosti slovenskega buržoaznega elementa posebej. Zato se tudi družbena nasprotja niso razvila do take stopnje, da bi revolucionarni konflikti postali neposredna nujnost in da bi spontane demokratične težnje množice pričele dobivati karakter širokega revolucionarnega gibanja. V takih pogojih so se le počasi mogle porajati zavestne politične sile, ki so bile sposobne vnesti v proces narodnega prebujenja več demokratične vsebine in ga povezati z revolucionarnimi težnjami plebejskih množic, zlasti tlačanskega kmečkega ljudstva. Prav zato je duhovščina dolgo časa mogla igrati vodečo vlogo v narodnem gibanju. Kolikor je razvijala buditeljsko ideologijo, vlivala v slovensko ljudstvo narodno zavest ter ga osredotočevala, toliko je bilo njeno delo progresivno. Kjer pa je nadaljevala fevdalno tradicijo kulturnega monopola cerkve ter zavirala revolucionarne tendence demokratičnih plasti, tam je igrala reakcionarno vlogo, ki je zadrževala razmah slovenskega narodnega gibanja.

Ta druga stran je zlasti močno prišla do izraza v obdobju po francoski revoluciji, ki je na naših tleh vplivala v smislu ostrejšje idejne diferenciacije. V tem času se je že razvijala prva borba proti hegemoniji duhovščine v narodnem gibanju in za radikalnejšo demokratično orientacijo tega gibanja (Linhart). Poslej je bila vloga duhovščine v tem gibanju v glavnem vloga cikle, ki je neprestano zadrževala gibanje, priklepala ga na reakcionarni sistem, gnala ga k skrajnemu političnemu oportunizmu. Objektivni pogoji, se pravi vsestranska družbena zaostalost, v kateri se je gibanje razvijalo, je povzročala, da je kljub aktivni in sposobni demokratični opoziciji vodstvo gibanja še dolgo ostalo pod vplivom duhovščine. A iz te tradicije se je razvil kasnejši slovenski buržoazni reakcionarni klerikalizem.

Ugotovili smo, da so se zavestne narodno-buditeljske misli pojavile pri Slovencih šele v drugi polovici XVIII. stoletja, ko je prosvetljeni absolutizem olajšal proces rasti kapitalizma. Ta proces je postavil na dnevni red vprašanje o likvidaciji fevdalnih odnosov in z njimi vred tudi fevdalnega partikularizma, ki je oviral nacionalno koncentracijo. Idejno in politično se je ta proces izrazil na eni strani v splošnih demokratičnih zahtevah, ki jih je kasneje v radikalni obliki postavila francoska revolucija, na drugi strani pa v težnji po narodnem zedinjenju. Seveda se ta gesla v tem času in v naših razmerah niso mogla dosledno in jasno oblikovati, toda kakor koli so bile začetne oblike narodnega gibanja nerazvite in idejno zaostale, so bile vendar usmerjene proti fevdalnim odnosom. To dejstvo ponovno potrjuje našo ugotovitev, da je proces nastajanja kapitalizma istočasno proces konstituiranja naroda.

Na osnovi kapitalističnih razvojnih tendenc v gospodarstvu so se pojavila v tedanji Evropi tudi najrazličnejša politična in duhovna gibanja: renesansa in humanizem, prosvetljenstvo in janzenizem, fiziokratizem in merkantilizem, francoski enciklopedisti, demokratizem itd. »Tretji stan« je postajal in zavestno hotel postati upoštevanja vreden faktor, a obenem z njim so v širokem demokratičnem nemiru bili vzvalovani tudi vsi plebejski in kmečki sloji prebivalstva. Tretji stan je zahteval odpravo vseh fevdalnih privilegijev in polno enakost, namreč juridično, formalno enakost pred zakonom. Narod je moral postati oblika, v kateri naj bi se ta enakost uresničila in jasno že na zunaj manifestirala. Da bi se mogla izraziti enotnost naroda, je potrebno likvidirati vse privilegije po rojstvu. V imenu narodnega edinstva je torej ljudstvo moralo zlomiti sistem fevdalnih privilegijev. Tako se nam narodno vprašanje tudi v svojih idejnih manifestacijah pokaže kot sestavni del buržoazno-demokratične revolucije. Vsi ti pojavi so bolj ali manj vplivali tudi na slovenske duhove. In tudi pot je bila v bistvu ista.

Slovenska buditeljska misel je bila spočeta v pogojih prosvetljenstva, oficialne ideologije absolutizma. Okrepil jo je janzenizem, ki je zagovarjal molitev v materinem jeziku. Pokazala se je, dalje, v odporu proti nemškemu šolstvu, ki ga je uvajal k nam prosvetljeni absolutizem, v odporu zoper napredujoče nemštvo. Pospeševali so jo splošni duhovni tokovi v tedanji Evropi. Omejevala se je spočetka na književni jezik, prešla na šolstvo in se s Zoisovim krogom pričela povežovati z demokratičnimi težnjami, ki so vrele iz ljudstva. Skratka, v bistvu so šli začetni procesi narodnega prebujenja isto pot kot drugod v Evropi in imeli so isto antifevdalno vsebino kot povsod

drugod, čeprav so zaostajali po intenzivnosti in akcijski sposobnosti iz razlogov, o katerih smo prej govorili.

Dr. France Kidrič, ki je pri nas najtemeljiteje obdelal obdobje narodnega prebujenja, smatra — v svoji »Zgodovini slovenskega slovstva« — predvsem naslednje tendence za ideološke znake preporoda:

1. pritegnitev novih, posvetnih panog v književno obravnavo,
2. ustvaritev večje, ambiciozne literature v doslej zanemarjenem jeziku,
3. raba tega jezika v vsem javnem življenju, v šolah, v uradih itd.,
4. negovanje jezika s ciljem, da se pobijejo predsodki o nesposobnosti jezika za literaturo in javno rabo,
5. regeneracija jezika z upoštevanjem tradicije in živega jezika ter kulturnih potreb,
6. zbiranje knjig in umetnin ter drugih dokumentov iz lastne in sorodnih narodov preteklosti in sodobnosti.

Te tendence so bile oni duhovni proces narodnega prebujenja, ki so ga sprožile velike — k večjemu osredotočenju usmerjene — spremembe v socialno-ekonomski strukturi družbe.

Vzporedno z raziskovanjem preteklosti naroda se pojavljajo pri prebujajočem se narodnem gibanju tudi raziskovanja o možnosti njegovega nadaljnjega razvoja. Pri nas se je tudi to prizadevanje pojavilo z Markom Pohlinom in v Zoisovem krogu, a dozorele politične oblike je dobilo v Linhartu, ki je bil osrednja osebnost tega kroga in te dobe sploh na Slovenskem. Razviti je bilo treba narodni program. Pri naprednejših narodih se je ta že zgodaj razvil do revolucionarnih zahtev po lastni državnosti in demokraciji. Tako je bilo v zahodni Evropi. Pri nas pa so bile demokratične sile preslabe, da bi se mogel v njihovi sredini pojaviti tak program, ki bi ga ponesle množice v revolucionarnem gibanju. Zato se je programsko prizadevanje prvih ideologov slovenskega prebujenja večji del razblinilo v slabotnem omahovanju med panslavističnimi sanjami in ozkovidnim prilaganjem pogojem vladajočega sistema, le pri posameznikih — kakršen je bil Linhart — so močnejše prišle do izraza revolucionarne demokratične tendence, ki so tiste čase že dominirale v duhovnem življenju Evrope.

Marko Pohlin je nekako ideološki uvod v slovensko narodno prebujenje. Narodna zavest se v njegovem političnem krogu že popolnoma jasno očituje. Pohlin je bil aktiven ideolog in propagator slovenskega narodnega prebujenja, kakršnega slovenski narod do tedaj ni imel. Toda pri vsem tem je bila njegova akcija samo najneposrednejši izraz

ideologije prosvetljenstva, zato je bila nedemokratična in v svojem bistvu konservativna. Prav s tem svojim konservativizmom je naletel Pohlin kmalu na odpor, in sicer najprej pri mlajših janzenistih, a kasneje zlasti pri Zoisovem krogu. Njegova narodno buditeljska misel je bila še plitka, pokrajinska, na Kranjsko omejena. Pohlin je bil sovražnik demokratičnih gesel francoske revolucije in ni slučaj, da je v svojem književnem delu preziral tradicijo slovenske protestantske književnosti, ki se mu je očitno morala zdeti prerevolucionarna. Zato je pač opravil objektivno važno delo za slovensko narodno prebujenje, toda stvar ljudskih množic njegova akcija ni mogla postati.

Dalje so šli janzenisti. Kot ideologija, ki je prav tako rasla na tleh absolutističnega prosvetljenstva, nam kaže tudi janzenizem dvojno lice. Četudi navezano na fevdalizem, izraža to gibanje istočasno meščanske težnje po skromnosti, varčnosti, po cenenosti cerkve, po treznosti duha in proti vsakemu praznoverju. Težili so po vzgoji in kulturi, ki naj pomaga ljudem v vsakdanjih gospodarskih potrebah, istočasno pa so bili nasprotni vsaki akciji in tudi umetnosti, ki bi omajala versko-konservativne temelje fevdalnega sistema. Sovražili so vse tendence, ki so prešle okvire ozkega reformatorskega prakticisma. Obstoji tedaj ozka povezanost med janzenističnimi pogledi in tedanjimi meščanskimi. In če je bil zmerni janzenist, ljubljanski nadškof Barbo, obenem član prostozidarske lože, tedaj se v tem dejstvu ni skrivalo nikako nasprotje. To je bila ideologija, ki je služila praksi prosvetljenega absolutizma.

V isti smeri je vplival janzenizem tudi na slovensko ljudstvo. Njegova glavna zasluga in pomen je nedvomno predvsem v tem, da je buditeljsko misel s slovensko knjigo zanesel v ljudske množice, da je z nadaljevanjem protestantske književne tradicije oživel ljudski jezik ter posredno dvigal nove sile (kmeta, plebejca) k političnemu življenju. Tudi v tej akciji se je izražala miselnost epohe prosvetljenega absolutizma, ki je sicer ščitila fevdalni sistem, toda istočasno osvobajala pot novim kapitalističnim procesom.

Taka utilitaristična miselnost na liniji novih tendenc v ekonomiki fevdalne družbe je mogla odigrati pozitivno vlogo za razvoj narodnega prebujenja v prvem razdobju janzenizma. Toda, kakor smo že spredaj govorili, je bil janzenizem nasprotnik demokratične misli, ki je podkopavala temelje fevdalnega absolutizma kot sistema in ki se je kljub zaostalosti slovenske družbe vendarle vse glasneje oglašala v slovenskem ljudstvu. Čim bolj so se torej ostrila notranja družbena nasprotja v zvezi z napredovanjem kapitalističnega razvoja, tem bolj je prevladovala pri janzenistih druga, politična, do skrajnosti reakcio-

narna stran, dokler ni v začetku XIX. stoletja, potem ko je narodno buditeljsko poslanstvo prešlo na nove plasti, zlasti na posvetno inteligenco, janzenizem postal vseskozi reakcionarna opora fevdalno absolutistične reakcije in ovira slovenskega narodnega razvoja.

Zoisov krog predstavlja že bistveno novo etapo, nov korak dalje v političnem razvoju na Slovenskem. Medtem ko so Pohlin in janzenisti v glavnem vršili pripravljalno delo in so se še zaustavljali pred zgodovinskimi, fevdalnimi pokrajinskimi mejami, katerih rušitev bi pomenila udarec po fevdalizmu kot sistemu, je Zoisov krog — dasi nedosledno in ne vsi njegovi člani — razširjal svoje obzorje in narodno buditeljsko delavnost preko kranjskih meja, na vse Slovence. In če govori Zois o »naših starih klasikih Trubarju in Bohoriču«, tedaj se v tem že kaže napredujoča zavest slovenske narodne samobitnosti, ki sega v zgodovino, da bi dokazala svojo pravico do obstoja. Na tej podlagi je ta krog vodil boj s Pohlinom.

Zois, po svojem socialnem položaju pol fevdalni zemljiški posestnik, pol industrialec in trgovec, po pripovedovanju najbogatejši človek na Kranjskem, je bil ideološko konservativen. Aktiven v slovenski buditeljski akciji in nerazpoložen nasproti cerkvenemu praznovanju, je bil istočasno več kot nezaupen nasproti sleherni revolucionarni misli in demokratizmu. Jasno se v njegovi vlogi in akciji očituje ona trezna racionalistična miselnost nerazvite buržoazije, ki še ni pretrgala popkovine, s katero je bila vezana na absolutizem, in ki je sicer težila za tem, da bi se ljudstvo »prosvetlilo«, toda je bila daleč od tega, da bi mu priznavala demokratične, politične pravice. To je tudi zelo razumljivo. Kolikor je narodno gibanje dvigalo k politični aktivnosti kmečke množice, je postajalo sovražnik interesom, s katerimi je bil zvezan tudi sam Zois oziroma družbeni sloj, ki mu je pripadal. Zois je bil hkrati zemljiški posestnik in industrialec, kar je značilno za buržoazijo te dobe na slovenskih tleh in kar je nujno moralo vplivati tudi na oblikovanje njene zavesti. Zoisovo narodno buditeljsko misel preveva duh racionalizma, ki je sicer pripravljala tla za naprednejšo buržoazno-demokratično misel, ki pa se je še oklepal fevdalnega prosvetljenega absolutizma. V tem se je bistveno razlikoval od Linharta in Vodnika, ki sta s svojim delom v glavnem dala duška demokratičnim težnjam, pri Linhartu naravnost v revolucionarni obliki. Ta razdvojenost je Zoisa na eni strani vezala z janzenisti, dasi je proti koncu XVIII. stoletja njegov krog postal nosilec buditeljske akcije in potisnil ob stran janzenistično skupino, na drugi strani pa z demokratično skupino Linharta in Vodnika, ki mu je bil mecen in v mnogih ozirih celo mentor. Zanimivo je, da so se v Zoisovem krogu

nahajali tudi nekateri nemški aristokrati kot aktivni sodelavci. To dejstvo priča, da je med partikularističnimi težnjami fevdalcev in nerazvitim slovenskim narodnim gibanjem še vedno obstajal stik, ki je moral negativno vplivati na vsebino in bojovno moč tega gibanja. Ni dvoma, da je tudi ta moment vplival na Zoisovo orientacijo.

Prav v letih, ko sta se z Vodnikom zaradi simpatij le-tega do Francozov močno oddaljila, so bile Zoisove vezi z janzenisti najtesnejše. Ni slučajno, da je bil v ocenjevanju francoske okupacije precej drugačnih misli kakor Vodnik.

Diferenciacija v slovenskem narodnem gibanju se je pričela ob temeljnih vprašanjih fevdalne družbe, ob vprašanju zemljiške odveze in demokracije. Francoska revolucija je v tem pogledu odločilno vplivala na razvoj narodno-buditeljske misli. Njen vpliv je moral biti močan, saj je narodno gibanje na Slovenskem prihajalo iz istih družbenih izvirov kakor francoska buržoazno-demokratska revolucija. Ko je 14. julij 1789. leta odmeval po vsem svetu, je imel proces slovenskega narodnega prebujenja že za seboj kos svoje specifične poti, ki je odgovarjala zaostalim socialnim razmeram na Slovenskem. Francoska revolucija je posegla v naše razmere zlasti na ta način, da je prenesla težišče narodnega gibanja na nejanzenistični posvetni kader, presekala prosvetljsko tradicijo in diferencirala Zoisov krog. Novo, Linhartovo-Vodnikovo razdobje narodnega prebujenja ni več v znaku prosvetljenstva, dasi še nosi mnoge njegove črte. Medlo narodno idejo prosvetljenstva je že pričela odrivati demokratična misel. S tem šele je narodna ideja zares pričela postajati stvar ljudskih množic. Ustvarjena je bila podlaga za tisti duhovni polet, ki je sledil po Linhartu in Vodniku in je dosegel svoj vrhunec v Francetu Prešernu, Čopu, Smoletu in revolucionarnem ljudskem gibanju v prvi polovici XIX. stoletja.

Dasi še slaboten po svojem originalnem književnem in znanstvenem ustvarjanju, je Zoisov krog vendarle prelom v slovenskem narodnem prebujenju, tem bolj, ker je postal aktiven na vseh področjih narodnega življenja. Zato je njegov politični pomen, zlasti politični pomen Linhartovega dela, izredno velik. Pohlinov in janzenistični krog sta se v glavnem omejevala na nabožno in praktično literaturo, razen kolikor je Pohlin že posegel v folkloro. Zoisov krog pa se je aktiviziral na vseh področjih duhovnega ustvarjanja, ki tvorijo celotno nacionalno kulturo, od poezije do muzike, od znanosti do politike.

Zanimivo je, da je bilo, poleg jezikovnega, prvo področje aktivnosti slovenske inteligence te dobe — zgodovina. Mlado narodno gibanje je iskalo utemeljitve za svoj obstanek in delovanje v preteklosti,

v tradiciji naroda. Zgodovina (Linhart) naj bi dokazala, da je tudi za slovenski narod mesto pod soncem. Tem naporom se je pridružilo tudi intenzivno znanstveno delo na vseh drugih področjih. Vsestransko ustvarjalno vrenje je bilo tako, da je izgledalo, kakor da ena sama generacija želi in se čuti sposobno nadoknaditi vse, kar je bilo skozi dve stoletji zamujenega. Iz takih pobud je bila obnovljena po Linhartovi iniciativi tudi »akademija delovnih«, ki je bila to pot izrazito slovenskega značaja in ki je hotela tudi na znanstvenem področju dokazati zvezo prebujajočega se naroda s kulturno tradicijo preteklosti in njegovo pravico na bodočnost. V dramatik (Linhart) je bila demokratična misel izražena vprav na revolucionaren način. V ničemer ni slovenski kmet slabši od tujega plemiča, zato nam plemstvo ni potrebno — ta misel je rdeča nit v Linhartovem dramatičnem ustvarjanju. Linhart je sploh prvi, ki je več ali manj dosledno in zavestno postavil slovensko narodno buditeljsko akcijo na demokratično osnovo. S svojim zgodovinarskim delom skuša osvetliti položaj Slovencev v njihovem mednarodnem okviru in obrača ostrino odkrito proti nemškemu zatiranju. V slovensko narodno gibanje je uvedel orožje ostre družbene kritike, ki ga Pohlin in janzenisti še niso poznali. Če imamo pred očmi reakcionarno farško atmosfero, ki je vladala na Slovenskem vse od 17. stoletja dalje, v kateri je bila preganjana vsaka napredna misel in ki se je upirala celo ideologiji prosvetljenega absolutizma, potem revolucionarni pomen teh in podobnih Linhartovih naporov še celo prihaja do izraza. Zato je tudi postal ravno Linhart središče »protipohlinske akcije«, ki je bila v bistvu boj prosvetljenstvu, boj zoper povezovanje usode slovenskega naroda s fevdalizmom, boj za povezovanje slovenskega narodnega gibanja s splošnim revolucionarno-demokratičnim gibanjem v Evropi. Ta pomembna Linhartova vloga v slovenskem političnem in kulturnem življenju XVIII. stoletja je bila v naši historiografiji dolgo časa zamolčevana ali podcenjevana. Linhart je bil s svojimi demokratičnimi koncepcijami mrzek reakcionarnim klerikalnim vrhovom slovenskega političnega življenja še dolgo dobo po svoji smrti, kar se je moralo odraziti v historiografiji, ki je bila pod vplivom teh političnih vrhov. Pravzaprav dobiva šele v zadnjih desetletjih ta pomembna figura našega političnega in kulturnega življenja polno priznanje.

V poeziji (Vodnik) se ideologija tega kroga naslanja na kmeta in ga idealizira. Vodnikovo, umetniško skromno, toda politično zelo pomembno pesniško ustvarjanje je očitna manifestacija one demokratične misli, ki se je oprla na kmeta, skoraj izključno tvorečega slovenski narod, da bi mogla zahtevati enakopravnost za narod sam.

Ko na primer v »Zadovoljnem Kranjcu« poudarja bogastvo slovenske zemlje in odkriva perspektive za »rudo in kupčijo«, tedaj se tu nedvomno že pojavlja spoznanje, da edino gospodarska moč lahko ohrani slovenski narod in narobe, da slovensko meščanstvo lahko računa na uspeh edino tedaj, če doseže slovensko ljudstvo neko stopnjo neodvisnosti.

Muzikalno ustvarjanje se oddvaja od cerkvene muzike, išče po tematiki in obliki kontakta z ljudskimi množicami in z ljudsko pesmijo in se obenem podreja vplivu in nivoju tedanje evropske muzike. To ni več muzika za mašo in za fevdalce, marveč za ljudstvo, pravilneje: za narod, ki se prebuja.

S filologijo (Kumerdej, Kopitar) je dvignil Zoisov krog slovenski jezik na višino samostojnega knjižnega jezika. Važnost tega dela je že 1779. izrazil Blaž Kumerdej na seji slovenskih filologov v okviru »Akademije delovnih mož«, ko je dejal:

»...Gospodje, prišel je ugoden trenutek, ko nimamo več vzroka, da bi se sramovali, ako govorimo kranjski. Vsakršen napor se upotreblja, da se pomakne ta skriti jezik iz svoje temote v svetlobo... Ne sme se prezreti, gospodje, mi, katerih število je naraslo že na 15 mož, smo se iz lastne marljivosti lotili dela, da svoj kranjski jezik spravimo v pravila ter ga popravimo, trudili smo se torej in iskali v kranjskem pravopisu povsod vzrok in osnovo, kjer so ravnali naši predniki na slepo srečo po svoji volji... Mi Kranjci potrebujemo komunikacije z drugimi narodi bolj kakor kateri koli drugi narod, ker nam to razni vzroki od dne do dne otežkočajo v našo veliko škodo in v decimiranje naroda. Kaj bi šele bilo, če bi imeli v pismu poseben alfabet, kakor smo ga imeli prej (glagolico)? Naša deželica je že tako majhna, da se ne more ponašati na svetu. Narod, iz katerega izhajamo, je najbolj zaničevan v tako imenovanem olikanem svetu; le presijajna dela naših rodnih bratov Rusov morejo to zaničevanje nekoliko zadrževati...« (Citirano po: dr. Fr. Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva, str. 194.)

Kumerdej se je vsaj spočetka precej omejeval na Kranjce in »kranjščino«. Jernej Kopitar je bil obsežnejši duh, ki je kmalu spoznal, da mora biti slovenski knjižni jezik enoten. V tem oziru je samo Korošec Gutschmann prišel do prav tako jasnega spoznanja. Zato je Kopitarjeva slovnica iz leta 1809, ki se dviga nad pokrajinske predsodke, epohalno delo za narodno buditeljski proces. Prinesla je širša obzorja v slovensko narodno gibanje, ker je odločno pogledal preko kranjskih meja in dal znanstveno podlago za nadaljnji razvoj slovenskega jezika. V tem je bil Kopitar prirodno dopolnilo Vodnika,

ki je dvigal slovensko kmečko govorico v umetniško pesništvo in s tem praktično dokazal sposobnost slovenskega jezika kot književnega jezika.

Seveda, Kopitar je bil slovenski poganjek nemške romantike in je zato že od vsega začetka nosil v sebi kal reakcionarnosti. Nikdar ni bil demokrat in to ga je v prvi vrsti ločilo tudi od Vodnika, kar se je za francoske okupacije zlasti jasno pokazalo.

Romantika ni bila enotna in je vzela dve smeri. Medtem ko je šel njen uradni nemški del v reakcionarni smeri ter postal steber politike »svete alianse«, je drugod, zlasti pri zatiranih narodih, dobila celo revolucionarno vsebino. V sklicevanju na slavno preteklost so podjarmljeni narodi utemeljevali svoje zahteve za prihodnost. V tej smeri se je pri nas razvil France Prešeren. Nasprotno pa je Kopitar, vzporedno z nemško romantiko, zajadral v najhujšo policijsko reakcijo ter postal močna ovira za udejstvovanje naprednejših struj v slovenskem narodnem gibanju.

Zoisov krog se je poleg čisto ideološkega dela pečal tudi s praktično-organizacijskim prizadevanjem. Šolstvo je bilo prvo področje takega praktičnega političnega udejstvovanja, kar je na splošno znak za večino narodov, ki so kot narodi pričeli delati svoje prve korake v politični boj. Že leta 1775 je predložil Blaž Kumerdej dunajski vladi »Domoljuben načrt, kako bi se kranjsko prebivalstvo najuspešneje poučevalo v pisanju in čitanju«, v katerem je temeljna zahteva, da se naj v vseh šolah na slovenskih tleh poučuje v materinem slovenskem jeziku. Ta zahteva predstavlja eno najzgodnejših zavednih političnih manifestacij slovenskega narodnega gibanja. Kasneje je Zoisov krog razvil svoje prizadevanje za slovenske šole po vseh slovenskih deželah. In predvsem temu pripravljalnemu delu se je zahvaliti, da je bila za francoske okupacije zahteva po slovenskih šolah vsaj toliko izpolnjena, kolikor je bila.

Svoj vrhunec je buditeljska dejavnost Zoisovega kroga dosegla z ustanovitvijo »Ljubljanskih novic«, ki so izhajale štiri leta in opravile veliko delo. Dasi »Ljubljanske novice« po naslovu in vsebini formalno niso bile političen list, je bilo že samo njihovo izhajanje velikega političnega pomena. Narodno idejo so ponesle »Ljubljanske novice« v ljudstvo. Postale so v nekem smislu tudi organizacijsko središče narodnega gibanja. Vplivale so preko kranjskih meja in budile zavest o slovenski enotnosti ter na tak način duhovno zedinjevale slovensko ljudstvo.

Seveda, kakor smo že zgoraj ugotovili, niti Zoisov krog kot celota niti posamezni njegovi člani niso bili dosledni v svojem demokratičnem

prizadevanju. Politični nivo celotnega gibanja je bil nizek, če bi ga merili z nekimi absolutnimi merili; toda relativno, glede na splošno zaostalost slovenskih pokrajin, predstavlja vendarle velik skok naprej. Slovenski narodni buditelji — z redkimi izjemami — niti niso jasno vedeli, kaj hočejo. Niso čutili trdnih tal pod nogami. Toda pri vsem tem je vendarle prav ta kader položil ideološke temelje slovenskemu narodnemu prebujenju. O tem govore tudi praktični rezultati, o katerih smo prej govorili: narodna težnja je postala bojevitejša; od nabožne in utilitarne literature je slovensko narodno gibanje prešlo k udejstvovanju na vseh področjih; pričela se je široka politična akcija za slovenske šole in za sprejem slovenskega jezika v urade; s časopisom je bilo ustvarjeno organizacijsko središče, ki je nosilo narodno misel v množice slovenskega naroda, itd. Tako je bil zasnovan začetek politične akcije, ki jo je slovensko ljudstvo nadaljevalo v naslednjem stoletju.

Važen zgodovinski intermezzo na naših tleh, ki je utrdil pridobitve narodnega prebujenja, je bila francoska okupacija slovenskih dežel. Ta je sicer izzvala odpor znatnega dela slovenskih množic, vendar v splošnem ni ostala brez progresivnih vplivov in posledic.

Napoleon, seveda, ni ustanovil Ilirije iz nekih posebnih simpatij za narodno osvobodilna stremjenja Južnih Slovanov, marveč zaradi povsem določenih politično-gospodarskih in vojno-strateških razlogov. Predvsem je z Ilirijo zaprl Avstriji pot do morja, presekal njene poti do Anglije in s tem zadal Angliji težak politični in ekonomski udarec. Z Ilirijo je Napoleon držal alpske prehode iz Sred. Evrope proti Jadranu, kar je bilo prvovrstnega vojaško-strateškega pomena. Poleg tega naj bi Ilirija postala francosko oporišče na Balkanu na eni strani za izvajanje pritiska proti Avstriji, nemškimi deželami in Rusiji, na drugi strani pa proti turškemu imperiju, čigar delitev je z vstajami balkanskih narodov neposredno prišla na dnevni red evropske velike politike in nasproti kateremu je Napoleon izmenoma vodil politiko pretenj in pritiska ter politiko zavezniških ponudb za delitev plena. S tako politiko je Napoleon nameraval oslabiti ruski pritisk proti Carigradu, ki se je opiral na osvobodilna gibanja balkanskih narodov proti Turčiji. Spopad z Rusijo je postal neizbežen in Ilirija naj bi bila odskočna deska za napad proti Rusiji, kar se je kasneje tudi zgodilo. Skratka, namen ustanovitve ilirskih provinc je bil, da si Napoleon ustvari bazo za »vzhodno politiko«^o proti Balkanu, Levanti, Aziji in da še bolj izolira Anglijo od Evrope.

Nikakih narodnoosvobodilnih in revolucionarnih namenov principalnega značaja ni potemtakem Napoleon imel. Nacionalna gibanja je

tudi sicer povsod podrejal svojim ekspanzionističnim ciljem. Kjer so mu koristila, jih je do neke meje podpiral, kjer so mu škodovala, jih je brezobzirno zatrl ali žrtvoval. V istem času, ko je snoval Ilirijo, je na primer zavzemal izrazito sovražno stališče do srbske vstaje, ker je menil, da mu meša njegove balkanske račune, se pravi, da krepí Ruse, a slabi turški imperij, v katerem je gledal svojega potencialnega zavznika proti Rusom.

Cilj Napoleonovih osvajalnih pohodov ni bil osvobajati Evropo, marveč prisiliti Evropo, da bi se »rekonstruirala« po francoski podobi in da bi mogla služiti interesom francoske buržoazije, za katero so Napoleonove vojne bile izvir krvave prvotne akumulacije kapitala, se pravi hitrega bogatenja. Svoboda trgovine in obrti pod Napoleonovim vodstvom, ki bi iz Francije napravila središče evropskega gospodarstva, plenitev kontinenta v korist francoskega kapitala, ki si je s tem pomagal na noge, omajanje angleške gospodarske in politične moči — to so bili temeljni cilji Napoleonovih osvajalnih pohodov. Potemtakem je očitno, da Napoleon okupiranim deželam ni nosil ne narodne svobode ne demokracije, ampak izkoriščanje in plenitev. Razen tega je iz njih dobival topovsko hrano za svoje osvajalne armade.

Razumljivo je, da je bil pod takimi pogoji bonapartizem v resnici sovražnik vsakega revolucionarnega odpravljanja fevdalnih odnosov, čeprav je sam po sebi vsekakor močno podkopaval evropski fevdalizem. Ideje francoske revolucije so bile samo fasada, včasih pa je še ta odpadla. Zato je francoska oblast tudi v naših krajih v bistvu pustila fevdalne odnošaje nedotaknjene, zlasti kar se kmetov tiče. Rezultat je bil tak, da so kmetje poleg fevdalnih dajatev morali plačevati še nove davke okupatorskim oblastem. Pritisk je bil zlasti močan, dokler so se razpisovale kontribucije. Ni čudno, da so se pod takimi pogoji tudi kmetje v slovenskih deželah upirali Francozom z orožjem v rokah. Značilno je, da je največ uporov nastalo na ta način, da so se kmetje branili izpolnjevati fevdalne obveze. Marsikje je seveda agentom avstrijske vlade uspelo dati takim akcijam avstrofilsko ostrino. Toda celotne demokratične smeri teh bojov niso mogli izmaličiti. Napoleon je uteleševal v sebi posebne vrste rešitev vprašanja zemljiške odveze, tiste namreč, ki naj bi jo obubožani kmet plačal z lastnimi žulji, z odškodnino. Zato je nacionalni odpor dobil globoko socialno vsebino. Obenem s Francozi so se hoteli slovenski kmetje otresti tudi nemških fevdalnih gospodov. Skratka, protifrancoski odpor slovenskih kmetov je izvala reakcionarna vsebina bonapartističnega osvajanja samega, prav tako, kakor je vzbudila dolgotrajen oborožen odpor španskega in drugih narodov.

Antifrancoski upori na Slovenskem v osnovi torej niso bili reakcionarnega značaja, četudi so jim čestokrat dajali avstrofilski videz. Najbolj prav je pač imel oni tajni agent francoske vlade v ilirskih provincah, ki je dejal, da ljudstvo ni zadovoljno s Francozi, toda tudi za Avstrijo ne žaluje. V bistvu je bila vsebina teh bojov demokratična, usmerjena proti fevdalnim odnosom in s ciljem, rešiti vprašanje zemljiške odveze na revolucionaren način. Saj se tudi po padcu Napoleona ti kmečki upori niso polegli, ampak so se pod avstrijsko oblastjo vztrajno nadaljevali z istimi cilji.

Toda pri vsem tem oziroma prav zaradi tega je imela Napoleonova okupacija slovenskih dežel daljnosežne posledice za politični razvoj v teh deželah. Sprožila je procese, ki jih tudi Avstrija kasneje ni mogla zadušiti.

Napoleonu je v Iliriji ustrezala določena afirmacija slovenskega narodnega gibanja, ker je to gibanje moglo dati neko notranjo politično moč ilirskim provincam. Bilo je protiutež avstrijskim vplivom in pritisku. Zato je francoska uprava precej široko odprla vrata slovenskemu jeziku v javnem življenju. Te pridobitve tudi avstrijski restavradorji kasneje niso mogli popolnoma spraviti s sveta. Razen tega je bil bonapartizem — gledano v luči socialno-ekonomskega razvoja — gotovo naprednejši družbeni pojav od gnilega avstrijskega fevdalizma. Francoska okupacija je objektivno vendarle aktivizirala in celo krepila one družbene sile, ki so slabile fevdalizem. Likvidacija vseh cehovskih privilegijev in svoboda trgovine in obrti je zadala končni smrtonosni udarec cehovskim ostankom ter osvobodila pot kapitalističnemu razvoju. Z odpravo vseh predpisov o nedeljivosti kmečkih posestev, ki je napravila iz zemlje predmet svobodne kapitalistične špekulacije, se je sicer poslabšal položaj velike večine slovenskih kmetov, toda vaškemu bogatašu in meščanu je bila olajšana pot h kapitalističnemu bogastvu. Slovenščina in slovenska kultura sicer nista dobili tistega mesta, ki so jima ga želeli pridobiti slovenski narodni buditelji, pa vendar je bil tudi v tem pogledu napravljen precejšen in zelo važen korak naprej.

Meščanska plast je čutila s francosko okupacijo olajšanje. Vodnikova »Ilirija oživljena« je vsekakor v polni meri ustrezala političnemu razpoloženju teh slojev. Slovenskemu inteligentu je bila vendarle odprta perspektiva, da bo postopno izrinil nemškega birokrata iz upravnega aparata slovenskih dežel. Gospodarska svoboda je pospešila proces gospodarskega povezovanja in s tem tudi proces likvidacije fevdalnega partikularizma, ki je oviral razvoj političnega in duhovnega zedinjenja slovenskega naroda. V tem smislu je pomen francoske

Ilirije vsekakor tudi v tem, da je okrepila osredotočujoče težnje v slovenskem narodu in s tem utrdila pridobitve narodnega prebujenja.

Toda ne samo to. Francoska Ilirija je dvignila slovensko narodno-buditeljsko akcijo na višjo stopnjo: iz skoraj izključno književno-kulturnih okvirov jo je prenesla na politično področje. Francoska okupacija je močno omajala vero v nedotakljivost fevdalnega sistema in Avstrije ter na ta način neposredno postavila Slovence pred vprašanje lastne državnosti. In dasi slovenska politika v tem času še ni mogla dati konkretnega programa v tej smeri, se je problem zedinjene Slovenije vendarle očitno postavil. To dokazujejo vsa naslednja desetletja, ko se je pravzaprav ves politični boj na Slovenskem vršil v znamenju — z novo vsebino izpolnjenega — ilirizma. Kot neposreden plod takega idejnega gibanja se je pojavila ideja o zedinjeni Sloveniji.

In še eno važno posledico je imela francoska okupacija: gospodarsko je ojačila slovenski meščanski element. Velik del kapitalističnih družin na slovenskih tleh ima svoje gospodarsko poreklo v teh časih vojnih homatij, verižništva, legalnega in nelegalnega plenjenja na debelo in začasne trgovske konjunktore v zvezi s carinsko zaporo, ko se je velik del trgovskega prometa iz Turčije vršil preko naših tal. Po svoji ekonomski moči je seveda slovenski buržoazni element še vedno ostal slaboten, toda vsekakor je ta proces okrepil kapitalistične tendence na naših tleh in s tem tudi pospešil razvoj slovenske narodne zavesti in nacionalnega gibanja.

Pod vplivom oživljenja slovenskega narodnega gibanja v francoski Iliriji so se okrepile nacionalne težnje tudi v avstrijskem delu slovenskih pokrajin, tembolj ker je avstrijska vlada iz strahu pred Napoleonom postala nekoliko bolj popustljiva proti težnjam avstrijskih nenemških narodov. Kakor v sami Iliriji je bila tudi tu glavno intelektualno gibalno narodnega gibanja mladina, ki ji je francoska okupacija odkrila perspektive bodočega razvoja slovenskega naroda. Zato tudi važnost Primica in njegovega »Slovenskega društva«, ki ga je leta 1810 ustanovil v Gradcu, ni toliko v njegovem znanstvenem delu kolikor v popularizaciji nacionalnih gesel. Ob tem času se je menda prvič uporabljala beseda Slovenija kot ime za vse slovenske pokrajine, ločene po fevdalnih kronovinah. Vse to potrjuje dejstvo, da so spremembe, ki jih je na slovenska tla prinesla francoska okupacija, neposredno sprožile široko politično akcijo slovenskega narodnega gibanja. Narodna ideja je v tem času že prenehala biti ideja ozkega kroga najnaprednejših intelektualcev, kakršna je še bila za časa Zoisovega kroga. S svojim vplivom je zajela vse aspekte slovenskega družbenega življenja. To je imelo svoje pozitivne pa tudi svoje negativne strani.

Družbena ekonomska in politična zaostalost slovenskih dežel je še bolj prišla do izraza v strukturi narodnega gibanja. Vodečo politično vlogo so vse bolj dobivali pravi predstavniki slovenske buržoazije, take, kakršna je bila, se pravi, ozko povezana z mnogimi fevdalnimi privilegiji, ozkogrudna, klerikalna in oportunistična. O tem bomo kasneje več govorili. Očitno je, da so okviri epohe narodnega prebujenja v tem času že postali preozki in da je slovensko narodno gibanje prehajalo v novo, višjo fazo svojega razvoja.

Zanimivo je, da se je približno ob tem času, po Kidriču vsaj leta 1812, Jernej Kopitar že odkrito pridružil reakciji. Slovensko narodno gibanje je v tej dobi že prekorajilo one meje, ki jih je antidemokratska romantika še mogla prenesti. V njem so se v tem času že pojavili in razvijali globoko demokratični elementi, ki so bili sestavni del splošnega antifevdalnega in revolucionarno-demokratičnega gibanja v tedanji Evropi. Zato se je takemu narodnemu gibanju zoperstavilo vse, kar je ideološko ali materialno bilo povezano z absolutizmom.

Seveda so bili vse to šele prvi koraki narodnega gibanja na področje odprtega političnega boja. Daleč iz okvira čisto kulturnih in jezikoslovnih problemov ideologi slovenskega narodnega prebujenja tudi sedaj še niso šli. Zlasti so se ogibali najbolj perečega vprašanja fevdalne družbe — zemljiške odveze. Tudi demokratične zahteve še niso dobile svoje jasne dnevno-politične formulacije, deloma zaradi pritiska absolutizma, deloma pa tudi zaradi povezanosti znatnega dela vrhov narodnega gibanja s tem ali onim elementom fevdalizma. Demokratična ideja ni jasno in zavestno dozorela v glavah vodeče večine kot zavestni vodilni element v narodnem prebujenju, ampak je še vedno prihajala do izraza bolj v sami praksi, to se pravi v gibanju množic in v objektivnem pomenu narodnega gibanja, ki je kljub vsem svojim slabostim vendarle podkopavalo pozicije fevdalizma in dvigalo ljudske množice k zavestni politični akciji. Narodno gibanje je potemtakem po svoji objektivni vlogi, to je s samim dejstvom, da je prispevalo k notranji centralizaciji in zedinjevanju slovenskega naroda, predstavljalo nedvomno izredno pomemben progresiven pojav v zgodovini slovenskega ljudstva, ne glede na karakter njegovih vodečih sil. Toda s tem, da so se njegovega vodstva za dolgo dobo polastili sloji in ljudje, ki jih je ideološka in v znatni meri tudi socialna popkovina bolj ali manj krepko vezala na reakcionarne sile ali na ideologijo fevdalnega sistema, je to gibanje dobilo reakcionarno coklo, ki ga je ovirala, oddvajala od najširših ljudskih množic, a često ga silila direktno na reakcionarne pozicije. Jasno je, da je tako vodstvo moralo naleteti na odpor demokratičnih in progresivnih elementov, ki so kljub

vsej zaostalosti slovenskih pokrajin nastajali in se razvijali na tleh splošne krize fevdalizma. Tako je nastala karakteristična struktura slovenskega narodnega gibanja ob njegovem začetku, ki je postala izvir dolgotrajne notranje borbe in diferenciacije skozi nekaj desetletij, pravzaprav skozi celo XIX. stoletje.

S prvimi pojavi kapitalizma prihajajo tudi prve zavestne germanizatorske težnje in akcije. Njihova idejna začetnika sta Marija Terezija in Jožef II., ki sta sicer na gospodarskem in socialnem področju uvedla marsikatero napredno reformo.

Germanizacija se je vršila predvsem v treh smereh: 1. z gospodarskim prodiranjem na slovensko ozemlje, ki je spravljalo cele ljudske plasti v odvisnost od nemškega kapitala; 2. po državnem birokratskem aparatu, ki je za absolutizma postal izredno številen in je postal močan politični faktor, čigar obstanek je bil v celoti povezan z obstankom nemško-avstrijske politične hegemonije; 3. po šolstvu in drugih kulturnih institucijah, ki niso samo širile nemški jezik, ampak tudi nemškega duha. Vse te mere so takoj naletele na močan spontan odpor slovenskega ljudstva, ki je dal še večji pomen akciji prvih idejnih vestnikov slovenskega narodnega prebujenja od Pohlina do Vodnika.

Dokler ni bilo neposredne socialno-gospodarske potrebe, ni bilo zavestnih germanizatorskih naporov. S tem seveda ne mislim trditi, da v fevdalnih časih sploh ni bilo germanizatorskih procesov oziroma spontane asimilacije ali posameznih zavestnih germanizatorskih akcij s konkretnimi cilji. Slovenska zgodovina daje vrsto primerov za pojave te vrste. Pa vendar se tako po svoji vsebini kakor po svoji intenzivnosti in obsegu ti pojavi bistveno razlikujejo od germanizatorskih tendenc, ki se pričenjajo razvijati z razvojem kapitalizma v Avstriji. Dejstvo je, na primer, da se slovenske etnične meje skozi vso fevdalno dobo — če izvzamemo zgodnje razdobje vojn med slovenskimi plemeni in germanskimi fevdalnimi osvajači — niso bistveno spremenile. Drugačen pa je postal položaj, ko so jezik, narodna kultura in narodna ideja postali faktor v socialnih bojih, bodisi kot sredstvo buržoazno-demokratske revolucije, bodisi kot nevarnost za centralizem absolutne monarhije oziroma za hegemonijo vladajočega naroda, od katere je poleg absolutne monarhije imela koristi tudi kapitalistična buržoazija. V prvem primeru je zadet izključno fevdalni sistem, v drugem pa tudi interes buržoazije hegemonistične nacije. Tlačeni narodi se v takih primerih znajdejo pred dvojnimi sovražnikom.

Germanizatorske tendence so izhajale iz dveh virov. Na eni strani so fevdalni vrhovi gledali v prebujajoči se nacionalni zavesti silo, ki

izpodkopuje osnove fevdalne družbe in ogroža enotnost absolutistične države. Po drugi strani pa so germanizatorske tendence prihajale vedno močnejše do izraza predvsem iz stremljenj mlade nemške buržoazije, ki je imela privilegirano pozicijo prav v centralizirani državi. Samo v taki državi si je mogla zagotoviti privilegirano mesto in svojo gospodarsko hegemonijo sploh.

Avstrija se ni centralizirala kot nacionalna država, marveč kot nacionalno heterogen kolos — iz razlogov, o katerih smo spredaj govorili. V razdobje razvitih narodnih gibanj je torej prišla kot centralizirana država in zanjo kot tako so narodna gibanja predstavljala veliko nevarnost. Zato je bil — sicer gospodarsko progresivni — proces centralizacije Avstrije obenem proces izgradnje političnega sistema nacionalnega zatiranja. Nemška buržoazija je že v XVIII. stoletju in prej dobila na slovenskem ozemlju take gospodarske položaje, da jo je vsako narodno gibanje ogrožalo v njenih interesih. Razen tega je bil tu Trst, okno v svet za Avstrijo. Ni se potemtakem čuditi, da avstro-nemška buržoazija — ki je bila poleg tega sama zaostala in oportunistična nasproti fevdalizmu — nikdar niti v besedah ni bila pripravljena proklamirati pravice narodov do samoodločbe, kar je na primer napravila francoska ali italijanska, in da je v glavnem ves čas podpirala fevdalno-absolutistični pritisk na gibanje zatiranih narodov.

In tako je v Avstriji zavzemal vse bolj važno mesto boj za jezik, nacionalne tradicije, narodno kulturo itd., ki je imel svojega sovražnika tako v fevdalnih vrhovih kakor v nastajajoči nemški kapitalistični buržoaziji. Razumljivo je potemtakem, da se je nemška buržoazija, če je hotela zadržati svojo hegemonistično pozicijo, morala truditi, da bi zavrla razvoj nenemških avstrijskih narodov, in sicer ne le na gospodarskem, marveč tudi na političnem in kulturnem področju. Zato je prosvetljeni absolutizem pričel s sistematično raznarodovalno akcijo s šolami, z uradi, s kolonizacijo in drugimi sredstvi.

Ta primer znova potrjuje, kar smo ugotovili že v začetku, namreč, da leži bistvo narodnega zatiranja na socialnem in gospodarskem področju in da je torej nemogoča vsaka drugačna stvarna in dokončna rešitev narodnega vprašanja razen one, ki daje narodu popolno gospodarsko in z njo tudi politično in kulturno svobodo.

* * *

V obdobju slovenskega narodnega prebujenja imamo potemtakem opraviti z naslednjim razporedom družbenih sil, ki so vplivale na karakter tega gibanja. Gibalne sile gibanja so bile: antifevdalno usmer-

jene, toda idejno in politično zaostale kmečke množice, v katerih se je že vršila nagla in globoka kapitalistična diferenciacija in iz katerih se je že začel izdvajati premožni kmet, eden nosilcev kapitalističnega razvoja na vasi, ki je stremel k gospodarskemu napredku in samostojnosti; slabotnejši, pa vendar že politično aktiven buržoazni in malomeščanski element v mestih, zlasti buržoazni sloj, ki je nastajal v zvezi z industrijo v tujih in domačih rokah kakor tudi trgovci, obrtniki in veleposestniki, ki so imeli med slovenskim mestnim prebivalstvom vodilni vpliv; maloštevilno in nerazvito, največ obrtniško delavstvo po mestih, ki še ni bilo samostojen politični faktor; tenka plast inteligence, zlasti duhovščine, ki je bila ozko povezana s kmeti. Splošna zaostalost družbeno-ekonomske strukture je dajala politični pečat celemu narodnemu gibanju. Kmet je bil idejno zaostal in nesamostojen, a vsi ostali faktorji obremenjeni z vsemi mogočimi idejnimi in materialnimi ostanki preteklosti, zaradi česar je bila njihova družbena vloga tako konservativna, da so tudi v slovenskem narodnem gibanju bili po svoji večini nosilci raznih reakcionarnih ali meščansko-oportunističnih tendenc. Manjkala je torej vodeča politična sila, ki bi to latentno, za večje samostojne akcije nesposobno revolucionarno energijo usmerila jasnemu cilju nasproti in v takem boju skovala narodno enotnost. Da take sile ni bilo oziroma da je bila preslaba, izhaja predvsem iz dejstva, da je bila gospodarska in socialna zaostalost splošna karakteristika slovenskih dežel v tem času. Poleg tega pa je seveda delovala tudi vrsta subjektivnih faktorjev, začenši od vpliva katoliške cerkve pa do dejstva, da je bil slovenski meščanski element nerazvit in še močno cehovski, konservativen ter nesposoben za kakršnokoli širokopoteznejšo ekonomsko ali politično koncepcijo.

Pod takimi pogoji je seveda jasno, da je moral nastati globok prepad med spontano revolucionarno težnjo kmečkih množic, ki se je odražala v mnogoštevilnih večjih ali manjših uporih od XV. stoletja pa vse do leta 1848, in med cehovsko-reakcionarnim oziroma meščansko-oportunističnim elementom v gibanju nacionalnega prebujenja. Revolucionarno-demokratični element je bil subjektivno slab. Splošna zaostalost je tlačila k tlom latentne revolucionarne energije, ki jih je prebujal razkroj fevdalizma v Avstriji. Zato je proces idejnega nacionalnega zedinjevanja šel počasi, a vodstva so se postopoma polastili konservativni oziroma meščansko-oportunistični elementi.

Nemška buržoazija je imela v obrambi svoje gospodarske in politične nadvlade na slovenskih tleh vse prednosti nedvomno zase.

Prvič je bila gospodarsko neprimerno močnejša od Slovencev. Nemci in Italijani so držali v rokah vso večjo trgovino in obrt, bili so

največji zakupniki, prevzeli so fevdalne fužine in jih razvili v kapitalistična podjetja itd. Vse to je bilo tem laže, ker se je ta buržoazija rekrutirala — kolikor ni izšla iz vrst mestnih patricijev, bogatih trgovcev in obrtnikov — neposredno iz tabora nemških in italijanskih fevdalcev. Cvetelo je oderuštvo, ki je bilo prav tako v veliki meri v nemških rokah. Tako je nemška buržoazija na naših tleh naglo bogatela. Slovensko ljudstvo pa je ostalo gospodarsko slabotno, nesposobno, da bi se spustilo v gospodarsko tekmovanje z njenimi utrjenimi položaji. To je tem bolj prišlo do izraza, ker so z zlomom cehovskega sistema slovenski obrtniki množično propadali, a trgovina je prešla po večini v nemške roke. Minilo je precej časa, da so se spričo nemškega gospodarskega in političnega pritiska mogle razvijati pri Slovencih gospodarske in politične sile, ki so postale resnejši nasprotnik nemške hegemonije.

Druga prednost, ki jo je imela nemška buržoazija, je bila podpora, ki jo je ta že od vsega začetka dobivala od države. Vsa notranja politika države je utrjevala pozicije te buržoazije in ovirala samostojni gospodarski razvoj nenemških pokrajin. Velik delež v tem pogledu odpade tudi na upravni aparat v slovenskih deželah. Bil je izključno nemški in je seveda tudi služil potrebam nemške hegemonije. Toda obenem je bil ta birokratizem tudi kot samostojni politični faktor do skrajnosti zainteresiran braniti nemško hegemonijo, ker je bila ta hegemonija baza njegovega obstanka in njegove bogatitve. Tudi birokratski položaji so bili ena od oblik prvotne akumulacije kapitala, pravilneje rečeno: ropanja in uničevanja nezaščitenega kmeta.

Tretja prednost nemške buržoazije je bila prednost v času. Ob sistematični državni podpori se je ta buržoazija gospodarsko krepila in pričela z industrializacijo nemških dežel že ob času, ko pri nas komaj lahko govorimo o prvih pojavih industrije. S tem si je nemška buržoazija ustvarila močne gospodarske temelje, od koder je lahko prodirala ob pomoči političnih oblasti v druge pokrajine. Po vsem tem ni čudno, da je bila vse do svetovne vojne skoro vsa gospodarska dejavnost v Sloveniji odvisna od nemškega kapitala.

Taka gospodarska potlačenost je seveda močno zavirala proces gospodarskega povezovanja in osredotočenja slovenskih pokrajin. Zadrževala je obračun s fevdalnim sistemom in s tem marsikdaj poganjala slovensko ljudstvo v reakcionarni tabor.

Kakor je bilo slovensko ljudstvo gospodarsko razcepljeno, tako je bilo tudi kulturno razkosano in razdrobljeno. Treba je samo primerjati kulturno siromaštvo našega ljudstva s Francijo enciklopedistov in Nemčijo klasične filozofije, da nam postane jasen težak položaj, v ka-

terem se je nahajal slovenski narod ob prelomu iz fevdalizma v kapitalizem. A deleža fevdalne družbe v obogatitvi tako imenovanega »kulturnega fonda« naroda ne smemo podcenjevati. Narodi, ki so izšli iz fevdalizma z bogato kulturno tradicijo, so stopili v burne vihre buržoazno-demokratskih revolucij s trdno hrbtenico. Nasprotno pa so se narodi, ki so — kakor na primer Slovenci — svojo zgodovino pričeli šele z nastopom kapitalistične epohe, tako rekoč golih rok znašli pred velikim prelomom v družbi. Buržoazni prevrat v Evropi je prinesel s seboj tako velike spremembe v gospodarstvu in ideologiji, da jih zaostala slovenska sredina še ni mogla akceptirati. V tem je najvažnejši vzrok reakcionarnega ravnanja vodilnih sil slovenskega naroda leta 1848 in slabosti revolucionarno-demokratskih tokov v tem času na Slovenskem sploh.

Napore slovenskega naroda je slabila tudi dolgotrajna provincialna razcepljenost. V tem pogledu je nemška buržoazija korakala skupaj z nemško fevdalno reakcijo. Kakor je sicer težila po čim večji centralizaciji v državnem merilu, tako je odločno vselej podprla fevdalne provincialne zahteve, kadar je bilo treba preprečiti združitev slovenskega in drugih nenemških narodov, ker bi to pomenilo oslabitev gospodarskih in političnih pozicij nemške buržoazije v Avstriji.

Tudi vprašanje knjižnega jezika je igralo važno vlogo. Drugi narodi so ga že večinoma prinesli s seboj iz kasne fevdalne epohe. Razvijal se je v zvezi z razvojem trgovine in nove kapitalistične družbene delitve dela v nedrih fevdalne družbe. Pri nas takih pogojev večjega obsega še ni bilo. Protestantška in poreformacijska literatura še ni ustvarila enotnega knjižnega jezika, ker nove socialne sile slovenske družbe še niso mogle premagati fevdalnega partikularizma. Razvijanje dialektov v književnosti je kajpada utrjalo pokrajinske posebnosti in oviralo enotno politično akcijo slovenskega ljudstva.

Razvoj slovenskega naroda je moral torej premagovati trojen pritisk: politični, gospodarski in duhovni. Ni tedaj čudno, če se slovensko narodno prebujenje ni izrazilo v takih radikalnih procesih in revolucionarnih oblikah kakor pri mnogih drugih evropskih narodih.